

Obowiązek realizowania w szkołach szkolnego programu profilaktyki został wprowadzony rozporządzeniem MENiS z dnia 31 stycznia 2002 roku (Dz.U. z 2002 roku Nr 10, poz. 96). Obowiązek realizowania działań profilaktycznych w szkole i sposób ich wykonywania jest określony w kilku niezależnych aktach prawnych¹. W 2017 roku szkolny program profilaktyki oraz szkolny program wychowawczy zostały połączone w szkolny program wychowawczo-profilaktyczny.

SZKOLNY PROGRAM PROFILAKTYKI

Anna Borkowska

Akademia Naukowej i Akademickiej Sieci Komputerowej (NASK)

U podstaw wprowadzenia obowiązku działań profilaktycznych leży przekonanie, że szkoła jest istotnym zasobem dla społeczności lokalnej, a sam szkolny program profilaktyki powinien stanowić element programu rozwiązywania problemów społecznych, przyjętego na lokalnym szczeblu struktury samorządowej.

Aby działania profilaktyczne podejmowane przez szkołę były skuteczne, zawsze powinny być dostosowane do potrzeb rozwojowych uczniów oraz przygotowane na podstawie rzeczywistej diagnozy potrzeb i problemów występujących w konkretnej społeczności szkolnej. Efekty programu profilaktycznego będą lepsze, jeśli zostanie on skierowany do szerokiej grupy odbiorców, nie tylko uczniów, ale też nauczycieli i rodziców oraz jeśli do jego tworzenia zostaną wykorzystane różne strategie profilaktyczne. Program profilaktyczny szkoły zawsze powinien być osadzony w kontekście szerszych działań szkoły na rzecz zapewnienia uczniom bezpieczeństwa, w tym odwoływać się do jasno sformułowanych, znanych uczniom szkolnych norm, zasad i procedur.

Przykładowo, do zadań szkoły w zakresie profilaktyki uzależnień należą:

- działania zapobiegawcze,
- działania interwencyjne,
- opracowanie procedur postępowania w sytuacjach szczególnych zagrożeń związanych ze środkami odurzającymi,
- współpraca z rodzicami oraz instytucjami działającymi na rzecz dzieci i młodzieży,
- współdziałanie ze służbą zdrowia i policją (procedury interwencyjne opisane są w dalszej części artykułu),
- organizowanie zajęć profilaktycznych dla uczniów i różnych form aktywności, w tym aktywności pozaszkolnej.

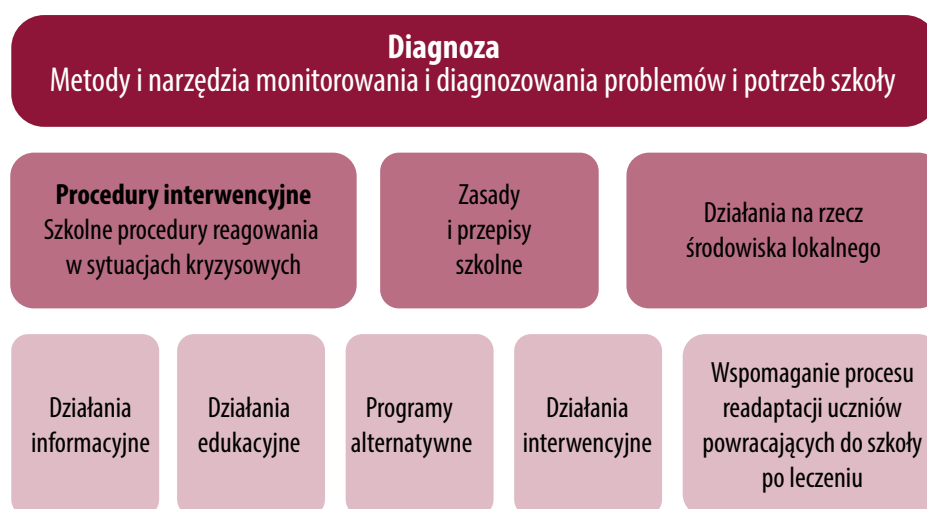
Konstruowanie szkolnego programu profilaktycznego

Żeby szkolny program profilaktyczny był skuteczny, musi się opierać na rzetelnej diagnozie problemów występujących w środowisku szkolnym i jego otoczeniu. Przed

rozpoczęciem pracy nad samym programem, należy przeprowadzić diagnozę aktualnej sytuacji placówki, która pozwoli na:

1. Identyfikację niepokojących objawów.
2. Nazwanie problemu, którego rozwiązanie będzie możliwe dzięki wprowadzeniu działań profilaktycznych.
3. Umieszczenie obserwowanych problemów w kontekście teoretycznym – próba wyjaśnienia natury obserwowanej dysfunkcji i określenie możliwości jej przeciwdziałania.

Rys. 1. Elementy szkolnego programu zapobiegania uzależnieniom.

Następnym krokiem jest stworzenie modelu strategii profilaktycznej szkoły i placówki, która polega na:

1. Określeniu celu szkolnego programu profilaktycznego.
2. Określeniu konkretnych zadań, jakie będą realizowane w ramach programu.
3. Określeniu struktury i treści programu. Na tym etapie konstruowania programu należy określić, kto zostanie objęty programem, jakich strategii profilaktycznych zamierzamy użyć w ramach programu oraz jakie treści zamierzamy przekazać. Równie istotne jest to, kto będzie bezpośrednim realizatorem, a kto odbiorcą tych treści.

Dobry program profilaktyczny zawiera opis wszystkich zaplanowanych działań – dostosowanych do potrzeb uczniów i jest adresowany do wszystkich członków szkolnej społeczności. Na poziomie uniwersalnym obejmuje różne zagrożenia i korzysta z wielu strategii. Bardzo ważne jest, aby w działania szkolne włączyć rodziców uczniów. Przede wszystkim powinni otrzymać informację o planowanych przez szkołę działaniach – wartościach, celach i sposobie realizacji programu i wyrazić zgodę na uczestnictwo swoich dzieci.

W kolejnym etapie tworzenia programu powinniśmy określić sposób jego realizacji – ustalić harmonogram działań, terminy realizacji poszczególnych zadań. Ostatnim krokiem jest zaplanowanie strategii ewaluacyjnej programu. Powinniśmy zaplanować, które elementy programu zostaną objęte ewaluacją, czy będzie ona zewnętrzna, czy wewnętrzna. Zazwyczaj, podczas oceny programu bierze się pod uwagę trzy poziomy: proces (w jaki sposób program był realizowany, czy udało się go zrealizować, które elementy zostały dobrze przyjęte, które nie i dlaczego), wynik (czy zostały zrealizowane założone cele krótko- i długoterminowe) oraz wpływ (czy program przyniósł zmianę zachowań uczestników).

Szkolny program profilaktyczny – korzyści dla szkoły

Dobrze skonstruowany program profilaktyczny szkoły przynosi placówce wiele korzyści, przede wszystkim skłania ją do przyglądania się swoim działaniom, dzięki czemu można łatwiej określić jej zasoby i mocne strony, szybciej zauważyć trudności i w bardziej adekwatny sposób odpowiedzieć na potrzeby. Udział rodziców nie tylko wzmacnia więzi dziecka ze szkołą i daje możliwość wspólnej aktywności i zaangażowania, ale daje też szansę na przeniesienie takiego doświadczenia na

grunt rodzinny, zmieniając relacje rodzic–dziecko na bardziej sprzyjające. Nauczyciele z kolei podnoszą swoje kompetencje, w tym również kompetencje wychowawcze, lepiej poznają swoich uczniów, co też pozwala im szybciej i bardziej profesjonalnie reagować na pojawiające się problemy.

Dzięki programowi profilaktycznemu w szkole eliminuje się również niekorzystne zjawiska, takie jak: podejmowanie przypadkowych, chaotycznych działań zapobiegawczo-interwencyjnych, które z założenia cechują się wysoką nieskutecznością, a wręcz mogą szkodzić (np. podawać nieprawdziwe informacje, rozbudzać ciekawość do eksperymentów, wprowadzać niebezpieczne, raniące ćwiczenia, niedostosowane do możliwości i potrzeb uczniów).

Szkoła, która wprowadza program profilaktyczny, może również ubiegać się o środki finansowe będące w dyspozycji gmin na doskonalenie nauczycieli i zakup wartościowych programów.

Szkolne procedury interwencyjne

Zakres działań interwencyjnych dotyczących używania alkoholu, papierosów i narkotyków, jakie mogą zostać podjęte w szkole wobec uczniów, regulują w polskim prawie akty prawa oświatowego, policji i inne².

Procedury postępowania nauczycieli i metody współpracy szkół z policją w sytuacjach zagrożenia dzieci i młodzieży przestępczością, narkomanią, alkoholizmem, prostytutką zostały opracowane przez Zespół ekspertów składający się z przedstawicieli resortów: ministerstwa spraw wewnętrznych i administracji, sprawiedliwości, zdrowia, pracy i polityki społecznej oraz oświaty w 2002 roku. Podstawowym celem wprowadzenia procedur było usprawnienie i zwiększenie trafności oraz skuteczności oddziaływań szkoły w sytuacjach zagrożenia młodzieży przestępczością i demoralizacją. Procedury służyły jako prawna wykładnia wytyczająca ogólną drogę postępowania szkoły w trudnych sytuacjach.

Obowiązek informowania uczniów i ich rodziców o obowiązujących procedurach postępowania nauczycieli i wychowawców oraz o metodach współpracy szkół i placówek z policją w sytuacjach zagrożenia narkomanią reguluje Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 18 sierpnia 2015 roku³.

Działania interwencyjne w szkole w zakresie przeciwdziałania używaniu przez uczniów substancji psychoaktywnych określają:

1. Procedurę postępowania wobec ucznia przejawiającego zachowania świadczące o demoralizacji.

2. Procedurę postępowania wobec ucznia będącego pod wpływem substancji psychoaktywnych.
3. Procedurę postępowania w przypadku znalezienia na terenie szkoły narkotyków.
4. Procedurę postępowania wobec ucznia posiadającego substancje psychoaktywne.

Odowiedzialność karna nieletnich

Odowiedzialność karna nieletnich została w polskim prawie uregulowana dwutorowo:

- ustawą o postępowaniu w sprawach nieletnich, określa ona m.in. postępowanie wobec nieletniego, który dopuścił się czynu zabronionego (ma ona na celu przeciwdziałanie wszelkim przejawom demoralizacji i przestępczości nieletnich) i
- przepisami kodeksu karnego, które w wyjątkowych przypadkach przewidują możliwość zastosowania wobec nieletniego ogólnych zasad odpowiedzialności karnej.

W polskim prawie co do zasady za przestępstwa nie odpowiada osoba, która nie ukończyła 17 lat, natomiast w wyjątkowych przypadkach odpowiedzialność może ponosić już 15-latek (zabójstwo, ciężki uszczerbek na zdrowiu, rozbój, zamach na życie Prezydenta RP). Młodsze dzieci odpowiadają zgodnie z ustawą o postępowaniu w sprawach nieletnich:

- czyny popełnione przez osoby do 13. roku życia określamy jako demoralizację,
- nieletni w wieku 13-17 lat to sprawca czynu karalnego,
- osoba powyżej 17. roku życia odpowiada jak dorosły.

W sytuacji, kiedy u nieletniego stwierdza się chorobę psychiczną czy uzależnienie od substancji, sąd rodzinny może umieścić nieletniego w szpitalu psychiatrycznym lub zakładzie leczniczym. W przypadku niepełnosprawności intelektualnej w stopniu głębokim może to być dom opieki społecznej. Jeżeli nieletni wymaga opieki wychowawczej, sąd może orzec umieszczenie go w młodzieżowym ośrodku wychowawczym.

Demoralizacja

Jako demoralizację małoletniego lub nieletniego ucznia określamy stałe lub powtarzające się przejawianie przez niego negatywnych zachowań, takich jak:

- naruszanie zasad współżycia społecznego,
- popełnienie czynu zabronionego,
- systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego,

- używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia,
- uprawianie nierządu, włóczęgostwo,
- udział w grupach przestępczych oraz inne zachowania naruszające przyjęte normy społeczne.

Nauczyciel, który zaobserwuje lub otrzyma informację o zachowaniach ucznia świadczących o demoralizacji, ma obowiązek przekazać taką informację wychowawcy klasy. Zadaniem wychowawcy jest powiadomienie dyrektora szkoły oraz psychologa lub pedagoga szkolnego o zaistniałym fakcie. Następnie wychowawca wzywa do szkoły rodziców lub prawnych opiekunów dziecka, przekazuje im uzyskaną informację oraz przeprowadza rozmowę z rodzicami i z uczniem, w ich obecności. W przypadku potwierdzenia informacji zobowiązuje on ucznia do zaprzestania negatywnego zachowania, a rodziców do szczególnego nadzoru nad dzieckiem. Wychowawca lub psycholog/pedagog szkolny, w toku interwencji profilaktycznej, może zaproponować skierowanie dziecka do specjalistycznej placówki lub/i udział dziecka w programie terapeutycznym.

W sytuacji, w której rodzice odmawiają współpracy ze szkołą lub nie stawiają się do szkoły, a kadra pedagogiczna otrzymuje informacje o trwającej demoralizacji ucznia (istotne jest, aby wiedza taka pochodziła w wiarygodnych źródłach), dyrektor szkoły pisemnie powiadamia o zaistniałej sytuacji sąd rodzinny lub specjalistę do spraw nieletnich policji.

Podobnie, jeżeli szkoła wyczerpie wszystkie dostępne jej środki oddziaływań wychowawczych (rozmowa z rodzicami, ostrzeżenie i zobowiązanie ucznia do zaprzestania zachowań negatywnych, spotkania ucznia i rodziców z psychologiem i/lub pedagogiem), a ich zastosowanie nie przyniesie oczekiwanych rezultatów, dyrektor szkoły powiadamia sąd rodzinny lub policję.

Uczeń poniżej 18. roku życia pod wpływem alkoholu lub narkotyków

Gdy nauczyciel dostrzeże u ucznia symptomy bycia pod wpływem substancji psychoaktywnej, powinien on odizolować danego ucznia od reszty klasy (w celu zapewnienia jemu i innym bezpieczeństwa) i niezwłocznie poinformować o swoich podejrzeniach wychowawcę klasy.

Wychowawca klasy wzywa lekarza w celu sprawdzenia trzeźwości lub odurzenia ucznia oraz ewentualnego udzielenia pomocy medycznej, jeśli zachodzi taka potrzeba.

Wychowawca powiadamia o zaistniałej sytuacji dyrektora szkoły oraz rodziców lub opiekunów ucznia, których zo-

bowiązuje do niezwłocznego odebrania dziecka ze szkoły. Jeżeli rodzice/opiekunowie odmówią odebrania dziecka ze szkoły, lekarz, kierując się stanem psychofizycznym ucznia, decyduje o dalszym postępowaniu wobec niego (pozostanie w szkole, przewiezienie do placówki służby zdrowia, przekazanie do dyspozycji funkcjonariuszom policji).

W sytuacji, w której rodzice lub opiekunowie ucznia odmawiają odebrania dziecka ze szkoły, a uczeń jest agresywny, szkoła zawiadamia policję. Policja ma możliwość przewiezienia ucznia do izby wytrzeźwień lub innej placówki (np. policyjnej izby dziecka). Dyrektor szkoły ma prawo podjąć decyzję o sprawdzeniu, czy uczeń jest pod wpływem alkoholu, jednak badanie (za pomocą alkometru) może wykonać jedynie rodzic niepełnoletniego dziecka, lekarz lub policja. Nauczyciele nie mają prawa wykonywać takiego badania. Podobnie, jak w przypadku alkoholu, nauczyciele nie mają prawa przeprowadzić testów na obecność narkotyków. Ponieważ takie badanie kwalifikowane jest jako badanie medyczne, uprawnione do jego wykonywania są służba zdrowia i placówki leczenia uzależnień (po uzyskaniu zgody). W przypadku podejrzenia ucznia o używanie narkotyków, psycholog lub pedagog szkolny powinien poinformować rodziców o możliwości wykonania takich testów przez nich samych. Rodzice niepełnoletniego ucznia, jak również pełnoletni uczniowie mają prawo nie wyrazić zgody na przeprowadzenie testów na obecność narkotyków. Dyrektor szkoły nie ma prawa zobowiązywać rodziców do przekazania szkole wyników testów ich dziecka.

Substancja przypominająca narkotyk na terenie szkoły

W przypadku ujawnienia na terenie szkoły substancji przypominającej narkotyk, nauczyciel zobowiązany jest do zabezpieczenia substancji do czasu przyjazdu policji. Nauczyciel podejmuje też próbę ustalenia, do kogo należy znaleziona substancja. Jednocześnie nauczyciel powiadamia dyrektora szkoły o zaistniałej sytuacji i wzywa policję. Nauczyciel przekazuje policji zabezpieczoną substancję oraz wszelkie informacje o danym zdarzeniu.

Podejrzenie posiadania przez ucznia substancji psychoaktywnej

W sytuacji, gdy nauczyciel podejrzewa, że uczeń może być w posiadaniu substancji psychoaktywnej, może on, w obecności osoby trzeciej, zażądać, aby uczeń przekazał mu tę

substancję. Może również zażądać pokazania zawartości torby, plecaka itp. Równocześnie nauczyciel zobowiązany jest do powiadomienia dyrektora szkoły. Nauczyciel lub dyrektor szkoły wzywa rodziców podejrzanego ucznia do natychmiastowego stawienia się w szkole.

Jeżeli uczeń odmawia przekazania podejrzonej substancji lub odmawia pokazania zawartości torby/plecaka, szkoła wzywa policję. Policja przeszukuje przedmioty należące do ucznia, zabezpiecza substancję i przekazuje ją do ekspertyzy. Jeżeli uczeń dobrowolnie odda nauczycielowi podejrzaną substancję, rolą nauczyciela jest zabezpieczenie jej i przekazanie do jednostki policji.

Nauczyciel nie ma prawa do wykonania przeszukania ucznia – do tego typu działań uprawniona jest jedynie policja.

Przesłuchanie nieletniego

W toku czynności procesowych policja ma prawo przesłuchać nieletniego w charakterze sprawcy czynu karalnego. Przesłuchanie może być przeprowadzone tylko w obecności rodziców lub opiekunów prawnych nieletniego. W sytuacji, w której obecność rodziców nie jest możliwa, policja może dokonać przesłuchania w obecności nauczyciela, przedstawiciela powiatowego centrum pomocy rodzinie lub przedstawiciela organizacji społecznej, do której zadań statutowych należy oddziaływanie wychowawcze na nieletnich lub wspomaganie procesu resocjalizacji.

Przypisy

- ¹ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz.U. z 2017, poz. 59); Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego (Dz.U. z 2017, poz. 356); Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 sierpnia 2015 r. w sprawie zakresu i form prowadzenia w szkołach i placówkach systemu oświaty działalności wychowawczej, edukacyjnej, informacyjnej i profilaktycznej w celu przeciwdziałania narkomanii (Dz.U. z 2015, poz. 1249).
- ² Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich z późniejszymi zmianami (tekst jednolity ustawy Dz.U. z 2014 poz. 382); Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. Nr 35, poz. 230 z późn. zm.); Ustawa z dnia 24 kwietnia 1997 r. o przeciwdziałaniu narkomanii/Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (z późn. zm.); Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz.U. z 11 stycznia 2017 r., poz. 59); Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (Dz.U. z 2006 r., Nr 97, poz. 674 z późn. zm.); Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. Nr 30 poz. 179 z późn. zm.); Zarządzenie Komendanta Głównego Policji w sprawie metod i form wykonywania zadań przez policjantów w zakresie przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich.
- ³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 sierpnia 2015 r. w sprawie zakresu i form prowadzenia w szkołach i placówkach systemu oświaty działalności wychowawczej, edukacyjnej, informacyjnej i profilaktycznej w celu przeciwdziałania narkomanii (Dz.U. z 2015, poz. 1249).